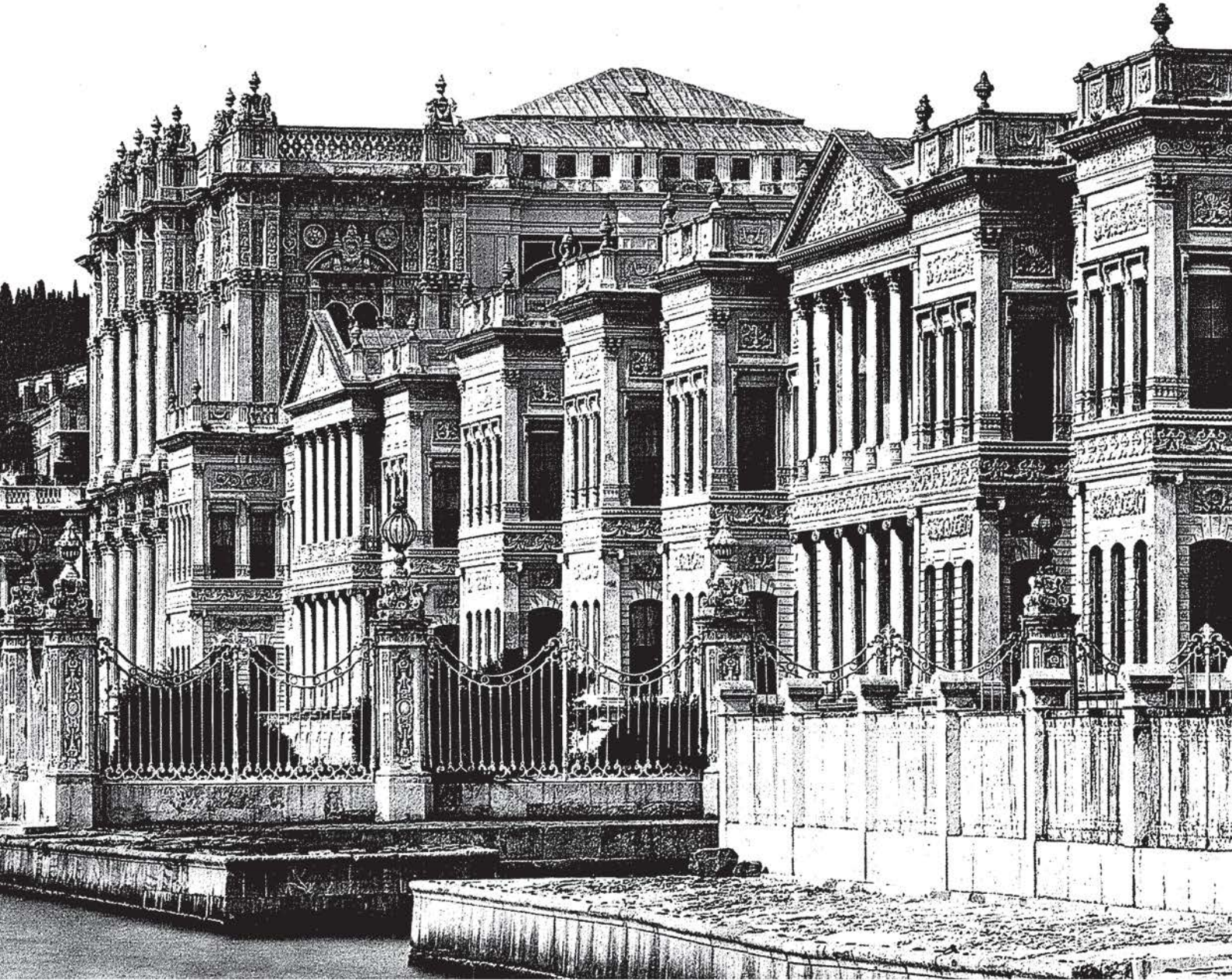

ms

MILLI SARAYLAR

ISSN 1304-9044

Dolmabahçe Sarayı'na Ait Görsel Belgeler

Apassionata/Tutkulu bir duyguyla

1952 yılında ilkokula başladım. Henüz Cumhuriyetin 30. yılını kutlamamıştık. Bir insan ömrü ile karşılaştırıldığında Cumhuriyetin henüz çocukluk devresini sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Belki ilkokuldaki öğretmenim değil ama ortaokul ve lisedeki öğretmenlerimin hemen hepsi eski Türkçe okumayı ve yazmayı biliyorlardı. Koskoca bir imparatorluğun yok oluşunu görmüşler, bir devletin dağılmasının yaşandığı sıkıntıyı çekmişler, çağdaş bir cumhuriyete kavuşmanın onurunu taşımışlardı. Hemen hepsinde büyük bir travmanın izlerini görmek mümkündü. Başka bir alfabe ile öğrenim görmelerine rağmen hızla yeni bir alfabeye adapte olabilmış ve devrimin verdiği güçle modern cumhuriyetin gerçekten ilk kuşaklarının eğitim sürecinde görev almışlardı.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bir yıl boyunca Rusya ve daha önce Sovyetler Birliği'ni oluşturan yeni cumhuriyetlerde tarih dersi okutulamadı. Çünkü o güne dek müfredatta olan tarih kitapları gerçekleri anlatmıyordu ve artık okutulmalarının bir anlamı kalmamıştı. Hemen hemen aynı sıkıntıları Türkiye Cumhuriyeti'nin de yaşadığını düşünüyorum. 1920'lerden sonra o güne kadar bilinen ve öğretilen tarihin yeniden düzenlenmesi gerekirdi. Osmanlı İmparatorluğu artık tarihe karışmıştı ve onun tarihe bakış açısı ile Cumhuriyetin tarih anlayışı arasında önemli farklar vardı. İmparatorluğun yücelttiği değerler ile Cumhuriyetin kabul edebileceği değerler uyuşamazdı.

Jason Goodwin, 1998'de yayımlanan "Lords of The Horizons"¹ isimli kitabının giriş bölümünde "Bu kitap, mevcut olmayan bir halk hakkındadır. 'Osmanlı' sözcüğü bir yer tanımlamaz. Günümüzde Osmanlıca konuşan yoktur. Sadece birkaç profesör onların şiirini anlar. 1964'de Sofya'da yapılan bir şiir sempozyumunda, bazı kişiler klasik Osmanlı şiirini tanıtmalarını istediklerinde, bir Türk şair ters bir şekilde 'Bizim klasiğimiz yoktur' diye yanıt vermişti." demektedir.² Söylenildiği tarihten 34 yıl sonra bir kitabın giriş bölümünde yer alan bu geçmişimizi red sözcükleri, o yıllardaki tarihe bakış açımızı en güzel şekilde yansıtmaktadır.

Bizler, tarihi cumhuriyetin değerleri ile okuduk; Yıldırım Bayazıd, Fatih Sultan Mehmed, Kanuni Sultan Süleyman, biraz da III. Ahmed, III. Selim ve II. Mahmud bize ait idiler, ama IV. Murad, IV. Mehmed hele hele Deli İbrahim, II. Abdülhamid red edilmiş bir geçmişin kötü padişahları idi. Özellikle son dönemlerde padişahlar millet sıkıntı içinde iken büyük borçlara girerek saraylar yaptırmış, zevki sefa içinde çok büyük bir devletin kaynaklarını kendi menfaatleri için kullanmışlardı. Dolmabahçe Sarayı, Beylerbeyi Sarayı övünülecek değil, deyim yerindeyse utanılacak yapılarıydı. Hele hele o Çırağan Sarayı ibreti alem için yangın artığı olarak teşhir edilmekteydi. Bahçesine gençler için bir stad bile yapılmıştı.

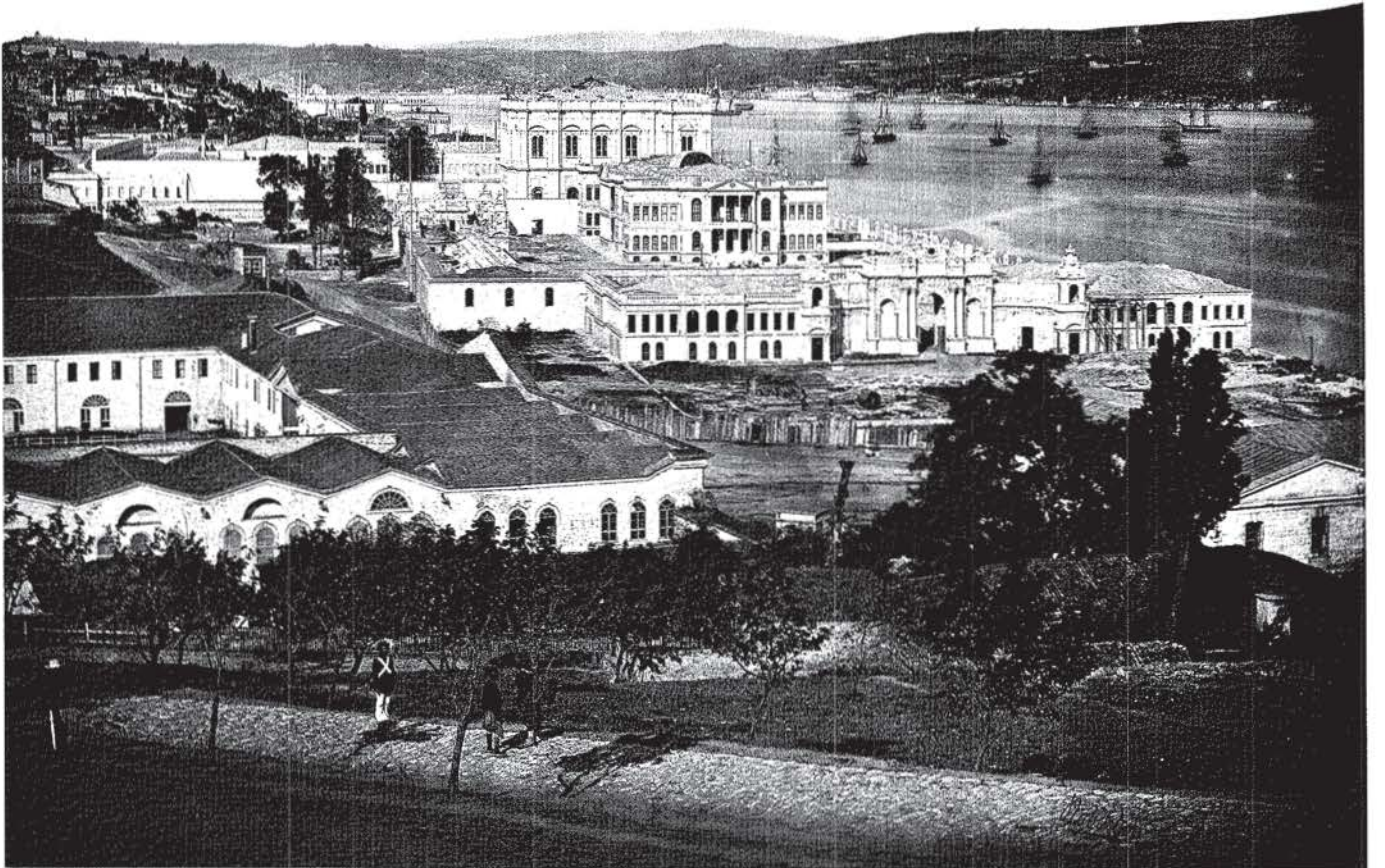
Mimarlık eğitimine devam ettiğim yıllarda, yüksek duvarlar içine hapsedilmiş, insanlar ile ilişkisi kesilmiş bu yapılar bende itici bir duygu uyandırır. Yükselen bir imparatorluğun görkemini yansıtan Topkapı Sarayı'nın yanında bu yapılar bana küçülen, peşpeşe yenik düşen, kötü yönetildiği için yok olan bir devleti hatırlatırdı. Zaman zaman büyük amcamın saray başmimarı olması nedeniyle ziyaret ettiğim Dolmabahçe Sarayı'na çekine çekine gider,³ büyük bir sessizliğin hüküm sürdüğü Hazine-i Hassa bölümünün üst katındaki yüksek tavanlı çalışma odasına girerdim. Büyük amcam kısa bir süre sonra emekli oldu ve yerine rahmetli Lemi Şevket Merey atandı. 1967'nin yaz başında staj çalışmam için beni yanına çağırırdı. Her ne kadar sevmesem ve hatta bir anlamda nefret etsem de, artık ben de Dolmabah-

çe Sarayı'nın bir parçası olmuştum. 1967 yazı boyunca sarayda çalıştım, rölöveler yaptım, bazı düzenleme ve onarımlara nezaret ettim. Bu birliktelik 1969 yılı sonuna kadar devam etti. Bu süre içinde Dolmabahçe ve Beylerbeyi Sarayları ile Küçükse Kasrı'nda önemli çalışmalara katkıda bulundum. Giderek bu yapıları sevmeye, onların taşıdığı değerleri anlamaya, mimarisinin ve yapılışının nedenlerini düşünmeye başladım. Bu yapılar bize anlatıldığı gibi zevki sefa için değil, giderek dünyanın gerçeklerinden uzaklaşan, kendi içine kapanan bir devletin dışa açılması, dünyanın sayılı güçlerinden biri olduğu bilincinin kendi milleti ve dış güçler tarafından anlaşılması, imparatorluğun giderek gölgelenen görkemini yansıtmaları için yapılmışlardı. Gerek kütleli tesirleri, gerekse dış görünüşleri yadırgansa da, mimari planlama ilkeleri olarak geleneksel Türk Evi plan ve prensiplerine bağlı kalınmaya çalışılmıştı.⁴ O yılların üstünden kırk yıla yakın zaman geçti, bu saraylara giderek artan bir sevgi ile bağlandım. Bu yapılardan çok şey öğrendim ve öğrenmeye devam ediyorum. Ancak öğrendiğim en önemli şey, sevssek de, sevmesek de bu yapıların kültürümüzün bir ürünü olduğu ve onların varlığı ile övünç duymamız gereği oldu.

1 Gümüşsuyu yamaçlarından Dolmabahçe Sarayı ve İstabl-ı Amire yapıları, sağda Saray Tiyatrosu'nun bir bölümü seçilmektedir. James Robertson, 1853, asitli kâğıt, 300 x 241 mm.

Dolmabahçe Sarayı

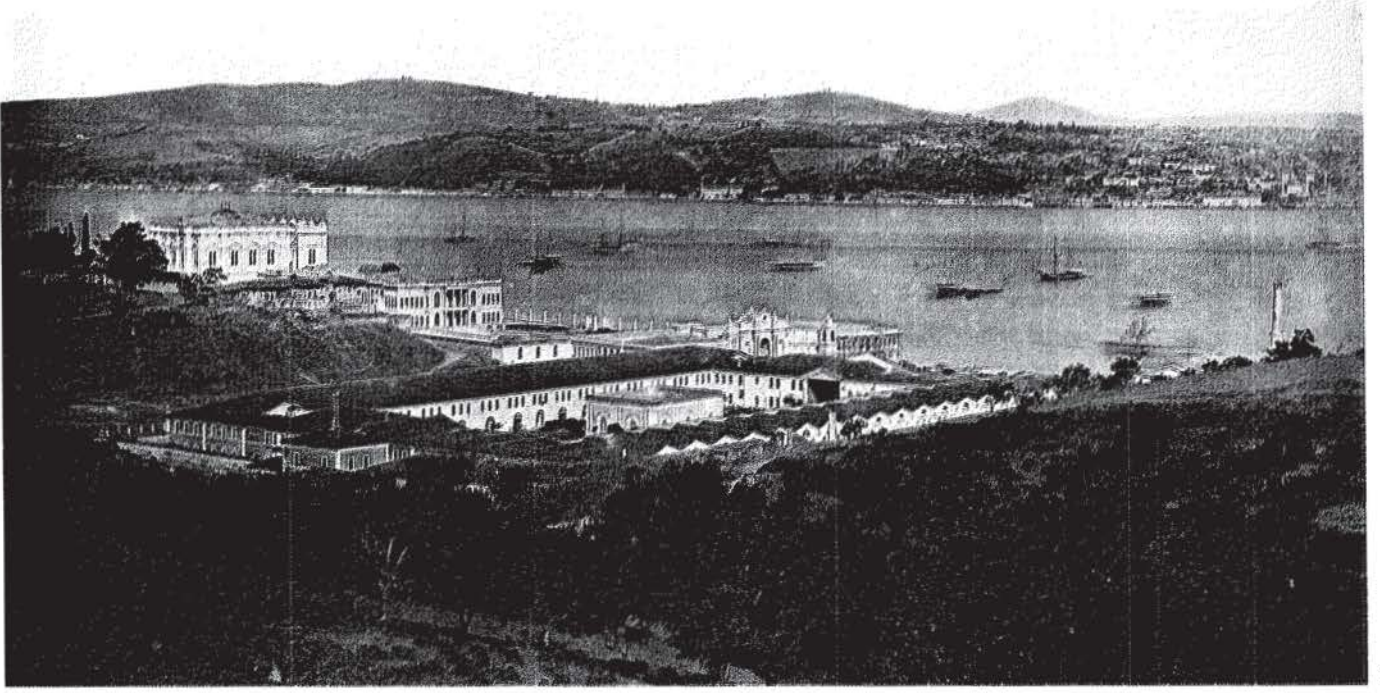
Bu yazıda Dolmabahçe Sarayı'nın hemen hiç bilinmeyen bazı yönlerini görsel belgelere dayanarak açıklamaya çalışacağız. Dolmabahçe vadisi daha önceleri bir koydur. 1544-47 yılları arasında şehre gelen Petrus Gyllius bu koyda istiridye yetiştirildiğini ve hemen üstündeki yamaçta Ptolemais Philedelphos adına yapılmış bir tapınak bulunduğundan bahseder.⁵

Daha sonraları Sultan I. Ahmed (1603–17) döneminde Sadrazam Nasuh Paşa (Ağustos 1611-Ekim 1614) bu koyu doldurur.⁶ Evliya Çelebi, eskiden servili küçük bir bağ bulunan bu yerin doldurulduktan sonra meydan haline geldiğini, Sultan Osman'ın (II. Osman 1618–22) bu alanda cirit oynadığını, daha sonra bahçeye çevrilen bölgede, Yavuz Sultan Selim'e ait bir köşk ile havuz bulunduğunu söyler.⁷ 1673–84 yılları arasında bölgeyi gezen Eremya Çelebi de buranın saraya ait bir bostan olduğunu belirtir.⁸ Beşiktaş Bahçesi ile Kabataş'taki Karabâli Bahçeleri arasındaki denizin 400 arşın genişliğinde doldurulması ile elde edilen bu alan hasbahçeler arasına katılmıştır.⁹ Sultan IV. Mehmed ile Sultan I. Mahmud'un bu hasbahçede bazı köşk ve binalar yaptırdıkları bilinmektedir.¹⁰ Bu köşkler içinde Sultan I. Mahmud tarafından H. 1161/M.1748 yılında yaptırılan Bayıldım Köşkü özel bir önem arz etmektedir.¹¹ İlk Dolmabahçe Kasrı olan bu yapının bugüne kadar bilinen tek fotoğrafı James Robertson'un 1853 tarihinde çektiği karedir. (Bkz. Foto: 1) Kasrın ve önündeki set duvarlarının bir kısmının görüldüğü bu karede kasır çevresinde bazı hafriyat çalışmalarının yapıldığı anlaşılmaktadır. Kısa süre sonra çekilen bir diğer fotoğrafta ise artık Bayıldım Kasrı yer almamaktadır. (Bkz. Foto: 2) Görüldüğü gibi, Bayıldım Kasrı sanıldığı ve pek çok kaynakta belirtildiği şekilde ahşap yapı korkusu ile Sultan Abdülaziz döneminde değil, çok daha önceleri 1853–1857 tarihleri arasında Sultan Abdülmecid döneminde yıkılmıştır. Robertson tarafından 1853 yılında çekilen bir diğer fotoğrafta ise Bayıl-

2 Gümüşsuyu yamaçlarından Dolmabahçe Sarayı ve yapımı devam etmekte olan Saray Tiyatrosu. Robertson & Beato, 1856–57, albümin kâğıt, 308 x 253 mm.

3

3 Dolmabahçe Vadisi içinden,
Dolmabahçe Sarayı ve İstabl-ı Amire
Binaları. James Robertson, 1853,
asitli kâğıt, 304 x 205 mm.

4 Dolmabahçe Sarayı Saltanat Kapısı'nın
Selamlık Bahçesi'nden görünüşü.
J. Charallyan, 1852, asitli kâğıt,
207 x 106 mm.

5 Dolmabahçe Sarayı Saltanat Kapısı'nın
Selamlık Bahçesi'nden görünüşü.
Kapının sağında ve solunda limonluk
binaları inşaatı devam etmektedir. Ernest
Edouard de Caranza, 1852, asitli kâğıt,
353 x 255 mm.

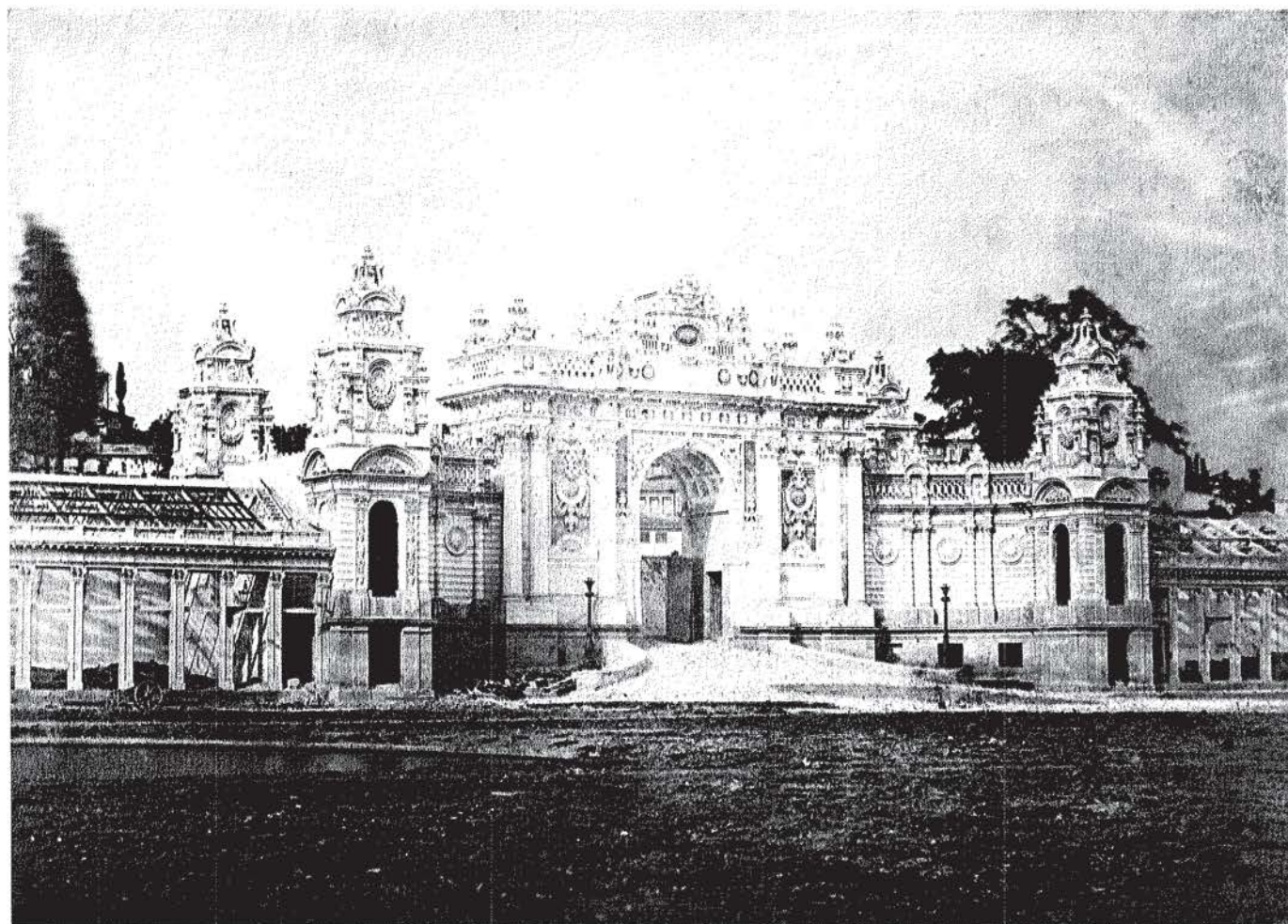
dım Kasrı'nın tamamı görülmektedir. (Bkz. Foto: 3) Dolmabahçe Sarayı'nın Selamlık Bahçesi hizasındaki tepenin önünde oluşturulan set bahçe üzerine inşa edilen Bayıldım Kasrı, kırma çatılı, muhtemelen alaturka kiremit kaplı, anlaşıldığı kadarıyla ön bölümleri iki katlı, arka bölümü zemine oturan, alçak ve yayvan bir yapıdır. Gerisinde sık ağaçların yer aldığı bir bahçe vardır. Olağanüstü bir İstanbul ve Üsküdar manzarasının görüldüğü bu ahşap yapıdan 1835-36 yılları arasında şehirde bulunan Miss Pardoe övgüyle bahseder.¹² 1834 yılında Saliha Sultan'la Halil Rıfat Paşa'nın 1836 yılında ise Mihrimah Sultan ile Said Paşa'nın düğünlerinde misafirlerin ağırlanması ve ziyafetler için kullanılan¹³ bu köşkün bir diğer görünüşüne ise J. Charallyan'ın 1852 tarihli fotoğrafında rastlıyoruz. Saçakları ve üst kat pencerelerinin bir bölümünün görüldüğü bu kare sarayın Selamlık Bahçesi'nden çekilmiştir. (Bkz. Foto: 4) Ernest Edouard de Caranza'nın 1852 tarihli fotoğrafında ise Bayıldım Kasrı kareye girmekle beraber görüntü net değildir. (Bkz. Foto: 5)

Dolmabahçe Sarayı hemen hemen aynı alanda bulunan ve bir dönem Melling tarafından büyük oranda yenilenen Beşiktaş Sahilsarayı'nın yerine inşa edilir. Sultan II. Bayazıt döneminde Dolmabahçe koyundan az ilerde Küçük Arab İskelesi yakınında Kapdan Paşa Yalısı olarak tanınan ve daha sonra Çağaloğlu Yalısı adını almış bulunan yapı saraya intikal ederek Beşiktaş Bahçesi adı ile hasbahçeler arasına katılır.¹⁴ Sultan I. Ahmed döneminde burada yedi kubbeli bir köşk yaptırıldığını ancak padişahın bir türlü bu yapıda oturmadığı bilinir.¹⁵ Daha sonra Sultan IV. Mehmed döneminde bu yapı büyük oranda yıktırılarak tadil edilir. Ayrıca buradaki bostan cirit meydanı olarak tanzim edildikten sonra Sultan IV. Mehmed Üsküdar Sarayı'ndan buraya naklihaneye ettirilmiştir.¹⁶ Anlaşılan yaz aylarında ilk olarak Beşiktaş Sahilsarayı'nda ikamet eden padişah Sultan IV. Mehmed'tir. Daha sonra 3 Temmuz 1719 günü devrin padişahı Sultan I. Ahmed'in Tersane Bahçesi'nden Beşiktaş Sarayı'na geçtiğine dair bir kayıt vardır.¹⁷ Beşiktaş Sahilsarayı Sultan II. Mahmud tarafından yaz ayları boyunca kullanılmıştır.¹⁸ Yedinci ve sekizinci çocukları Şâh Sultan (13 Ca 1227/4 Haziran 1812) ve Mihrimah Sultan (29 Ca 1227/10 Haziran 1812) bu sarayda dünyaya gelirler.¹⁹ Ahşap olan bu sarayın devamlı bakım istemesi ve onarım maliyetlerinin giderek artması yıkılarak yenilenmesini gerektirir. Ayrıca yapılan reform çalışmaları ve hız kazanan Avrupa ile temaslar sonrası sarayın mimari anlayışı da değişmiştir. Artık büyük ebadlı ahşap yapılar yerine kâgîr ve imparatorluğun haşmeti ile orantılı, batı tarzı yapılara özlüm vardır.

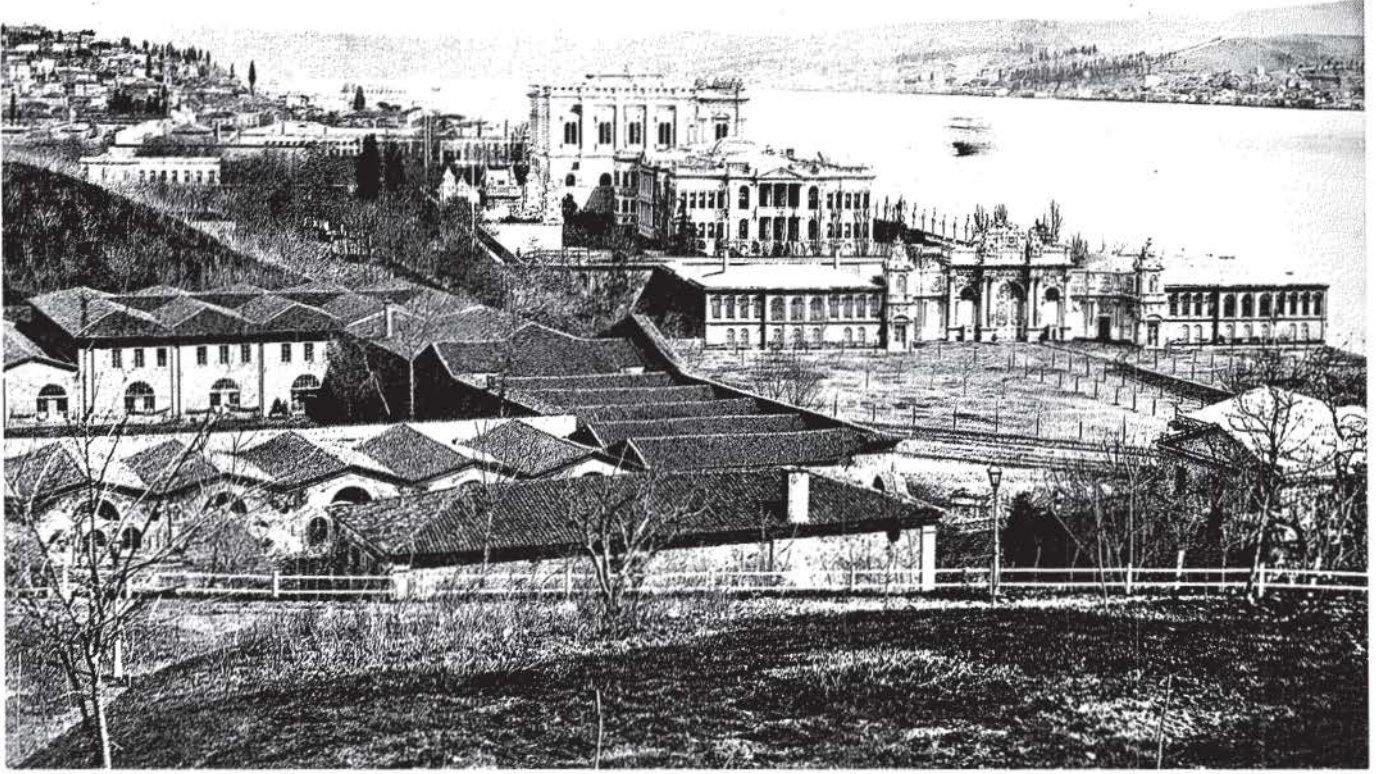
4 Mayıs 1836 günü Mihrimah Sultan ile Said Paşa'nın nikâhları dolayısıyla yapılan tö-

4

5

6 Gümüşsuyu yamaçlarından Dolmabahçe Sarayı ve İstabl-ı Amire Binaları. Pascal Sebah, 1876-77, albümin kâğıt, 296 x 225 mm.

ren alayının Dolmabahçe Sarayı'ndan hareket ettiğini bilmekteyiz.²⁰ 8 Ağustos 1840 günü bu kere Atiyye Sultan'ın Fethî Paşa ile yapılan düğün töreni dolayısıyla Dolmabahçe sahasının adı geçer.²¹ Tüm bu kayıtlara karşı, Beşiktaş Sahilsarayı'nın hangi tarihte yıkıldığı ve hangi tarihte yeni sarayın yapımına başlandığı bilinmez. Genel olarak eski sarayın sökülmesine 1844, yeni sarayın yapımına ise 1845 yılında başlandığı kabul edilmektedir.²² Ancak, yapının çeşitli noktalarında yer alan tuğraların altlarındaki tarihler sarayın 1842 ilâ 1856 tarihleri arasında çeşitli bölümler halinde inşa edildiğini göstermektedir.²³ Sultan Abdülmecid'in saraya hangi tarihte taşındığı konusunda çeşitli kaynaklarda önemli farklılıklar görülür. Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi'nde, Valide Camii'nin 24 Mart 1855 tarihindeki açılışı ve 9 Nisan 1857 günü Beşiktaş Sahilsarayı'nda yapılan bir toplantı dışında bu konuda bir açıklama yoktur.²⁴ Ancak, 7 Şevvâl 1271/11 Haziran 1856 tarihli Cerîde-i Havâdis gazetesinde, sarayın yapım ve döşenmesinin bitmiş olduğu ve Sultan'ın 7 Haziran 1856 günü saraya geçtiği belirtilmektedir.²⁵

Robertson tarafından çekilen 1853 tarihli fotoğrafta sarayın inşaatının devam ettiği görülmektedir. (Bkz. Foto: 1) Muayede Salonu'nun çatı kaplamaları tamamlanmakta olup, Saltanat Kapısı'nın gerek iç, gerekse dış bölümünde moloz yığınları seçilmektedir. Selamlık Bahçesi'nin deniz bölümünde bazı düzenlemelerin yapıldığı ve geniş çim tarhların oluşturulduğu gözlenir. Sarayın Hazine Kapısı'nın önü ise tam bir inşaat şantiyesi gibidir. Meydandan gelişi güzel dizilmiş bir tahta perde ile ayrılan şantiye alanında pek çok malzeme bulunmaktadır. Hazine-i Hassa bölümünün cephesinde kurulmuş iskele bu bölümdeki çalışmaların bitmediğini göstermektedir. Burada ilgi çekici bir ayrıntı seçilmektedir. Eski Mefruşat Dairesi'nin çatı bitişiinde balüstratların görölmesine karşı, Hazine-i Hassa Binası

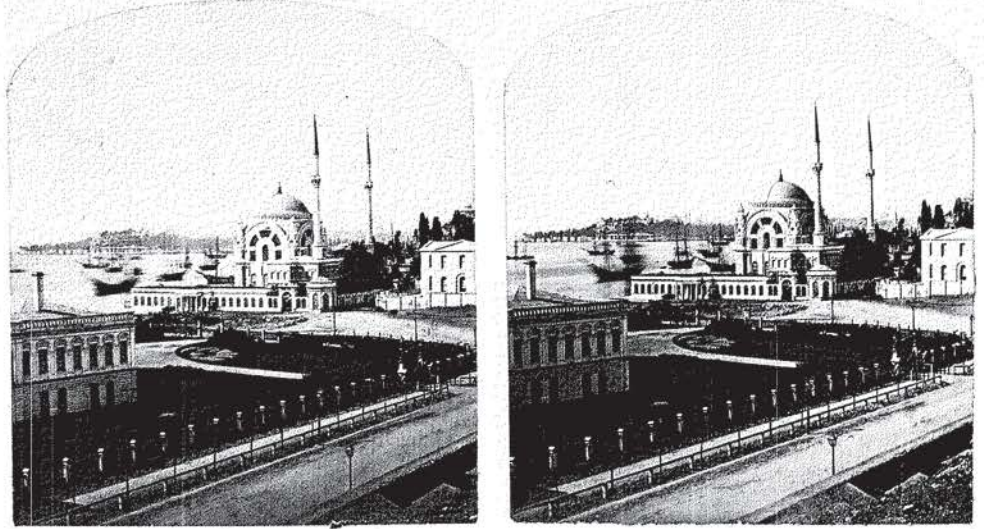
çatısı farklı bir şekilde bitmektedir. Kısa süre içinde Hazine-i Hassa Binası'nın tüm cephesine iskele kurulacak ve bu bölümün çatı bitişi Eski Mefruşat Dairesi'ne benzetilecektir. (Bkz. Foto: 3) Robertson ve Beato imzalı, 1856-57 tarihleri arasında çekildiği düşünülen bir diğer fotoğrafta, Hazine-i Hassa Binası çatısında benzer balüstratlar görülecektir. Ancak daha sonra gerek 1876-77 tarihli Pascal Sebah fotoğrafında, gerekse 1880 tarihli Guillaume Breggren fotoğraflarında Eski Mefruşat Dairesi ile Hazine-i Hassa Binası'nın çatı bitişlerinin ilk yapılarına dönüştürüldüğünü görmekteyiz. (Bkz. Foto: 6 ve 7)

Sarayın Sultan Abdülmecid tarafından kullanıldığının bilindiği 1856-57 tarihleri arasında çekilen Robertson-Beato fotoğrafında Mabeyn-i Hümayun/Selamlık Bölümünün çatısında yapılan bir onarım çalışması ve bu bölümün deniz cephesine kurulduğu anlaşılan bir askı elamanı dikkat çekicidir. Mabeyn-i Hümayun Bölümünün girişindeki üçgen alınlık içinde bulunan Sultan Abdülmecid'e ait tuğranın altındaki H.1263/M.1847 tarihinin yapının bitiriliş tarihi olduğu düşünülürse yaklaşık on yıl sonra çatıda bir onarım gereksiniminin ortaya çıktığı kabul edilebilir. (Bkz. Foto: 2) Bu fotoğrafın ilginç bir diğer yönü yapıların tamamlanmasına müteakip Hazine Kapısı önündeki şantiyenin kaldırılması ile oluşturulan bahçedir. Geniş bir düz alan olarak düzenlenen bu bahçede büyük tarhlar gözlenmektedir. Gerek bu bahçede, gerekse Selamlık Bahçesi içinde hiçbir yüksek bitki yoktur. Alçak bitkiler ve çim alanlarla yapılan bu bahçe düzenlemesi Osmanlı bahçe düzeninden ziyade, batı tarzı bir bahçe düzenini çağrıştırmaktadır. Bu tür bir bahçe düzeni ile yapılar ağaçların arkasına saklanmamış, gerek ana yapı, gerekse giriş kapıları ve ek binalar tüm görkemleri ile seyredilebilir olarak bırakılmışlardır.

7 Dolmabahçe Meydanı'ndan Hazine Kapısı. Guillaume Breggren, 1880, albümin kâğıt, 274 x 218 mm.

8 Bayıldım Kasrı altındaki yamaçtan
Dolmabahçe Meydanı ve Valide Camii,
geride Sarayburnu'nda Topkapı
Sahilsarayı seçilmektedir. Anonim,
1860-62, Stereograf, 64 x 65 mm.
9 Bayıldım Kasrı altındaki yamaçtan
Dolmabahçe Meydanı ve Valide Camii,
sağda gerideki tepede eski Cihangir
Camii ve solda Sarayburnu'nda Topkapı
Sahilsarayı seçilmektedir. Abdullah
Kardeşler, 1863 öncesi, albümin kâğıt,
280 x 217 mm.

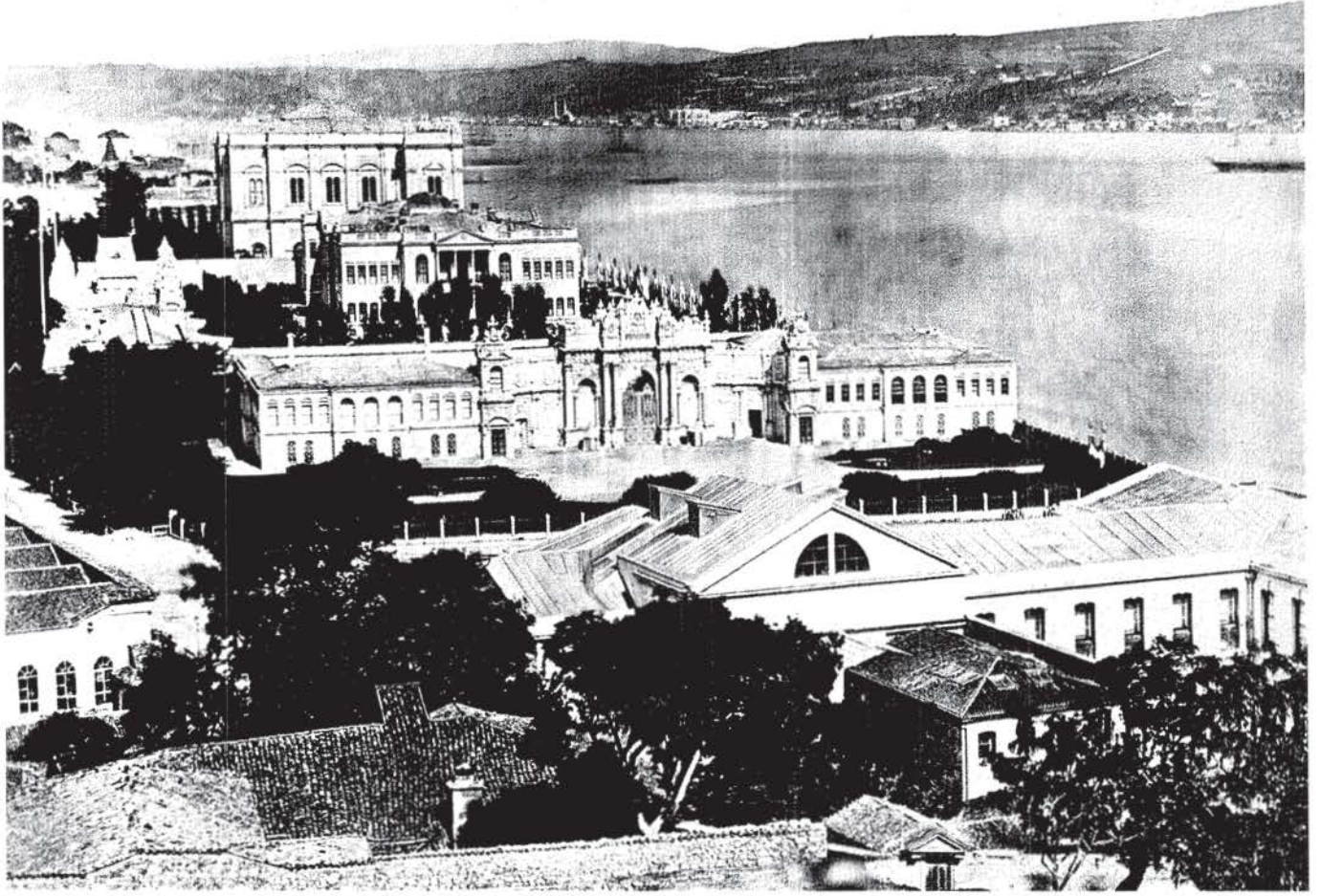

8

Ön planda Saray Tiyatrosu'nun bitmiş olarak görüldüğü bir diğer panoromada ise gerek ön bahçe, gerekse Birinci Avlu'da bazı ağaçların büyüdüğü ve yapıların bir bölümünü örtükleri görülmektedir. Birinci Avlu'da yükselen ağaçlar görülmesine karşı, ön bahçede bazıları büyüyen ve gelişen alçak bitkiler seçilmektedir. Birinci Avlu'da görülen ağaçlar ise fotoğraftan anlaşılan formları gereği kavak benzeri yaprağını döken ağaçlar olmalıdır. Ön

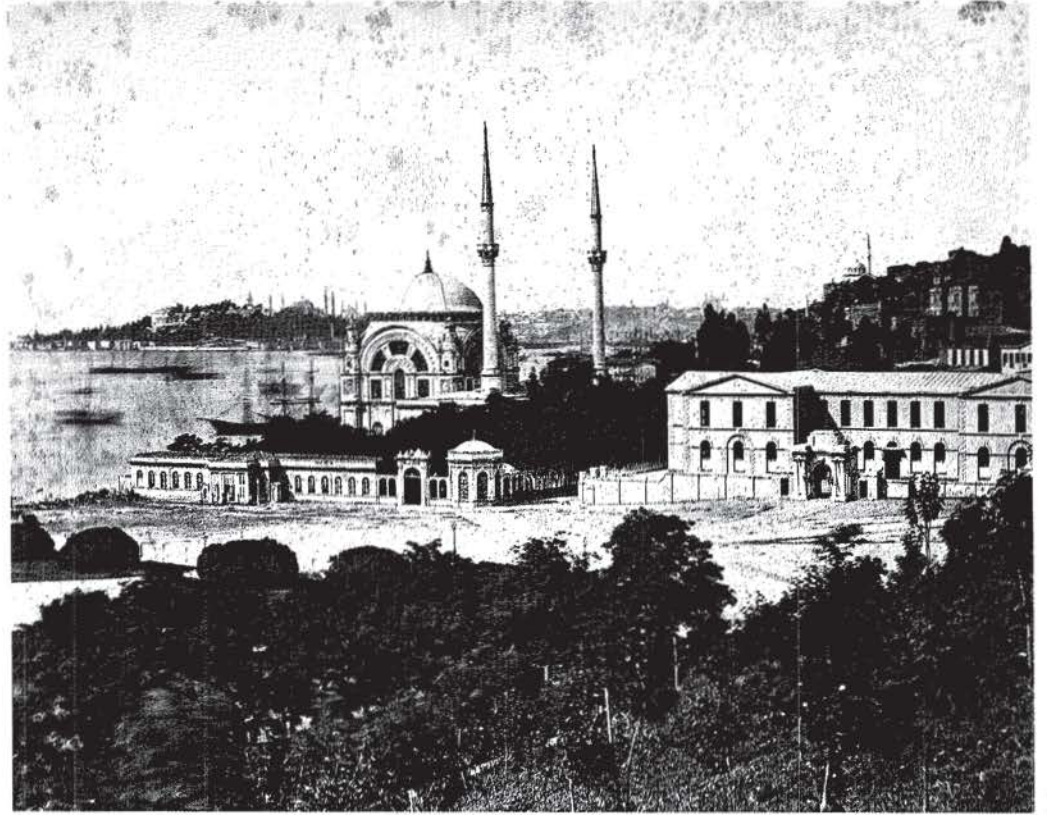

9

bahçenin net olarak görüldüğü 11 Ağustos 1863²⁶ öncesine tarihlenen iki fotoğrafta ise geniş çim alanlar, renkli çiçek öbekleri ve alçak bitkiler seçilmektedir. (Bkz. Foto: 8 ve 9) Ön bahçe, bir bölümü günümüze ulaşan taş babalara bağlı demir parmaklıklar ile yoldan ve meydandan ayrılmış olup, biri meydana, diğeri yola açılan demir parmaklıklı iki giriş kapısına sahiptir. Her iki giriş kapısının taş babalarının üstünde havagazı fenerleri bulunur. Ayrıca ön bahçenin meydana bakan bölümünde parmaklıkların dışında da bir çim alan mevcuttur. Bu alanı yoldan alçak bir ahşap parmaklık ayırmakta olup, üç adet de yüksek havagazı feneri seçilmektedir. Ön bahçeyi, yoldan ayıran parmaklıkların dışında içine belirli aralıklarla dikilmiş yaprağını döken ağaçların bulunduğu bir toprak alan yer almaktadır. Düzgün döşeli bir taş kaldırım onun dışında ise yine düzgün aralıklarla dikilmiş yaprağını döken bir grup ağaç vardır. Kaldırım ve bu ağaçları yoldan ayıran açık renk boyalı güçlü bir ahşap parmaklık sonrası geniş cadde görülmektedir. Ön bahçenin tek ağaç dikilen bölümü Mefruşat Dairesi ile Selamlık Bahçesi'nin birleştiği noktaya dikilen yaprağını döken ağaçlardır. Fotoğrafın kış mevsiminde çekilmesi dolayısıyla ağaçlar yapraksızdır ve bu nedenle seçilmeleri zordur. Benzeri bir görüntü Gümüşsuyu sırtlarından çekilen bir karede de karşımıza çıkar. Ön bahçede Mefruşat Dairesi'nin köşesi hariç ağaç yoktur. Hazine Kapısı'nın önünde muhtemelen küçük çakıl taşları ile kaplı geniş bir düz alan ve muntazam düzenlenmiş çiçek tarhları ile alçak bitkiler görülür. (Bkz. Foto: 10) Bazı fotoğrafta kendi bildiğine büyümüş olarak görülen alçak bitkilere zaman zaman form verildiğini anlıyoruz. (Bkz. Foto: 11) Selamlık Bahçesi'nin büyük bir bölümü de çim alanlar ve alçak bitkilerle dona-

10 Gümüşsuyu yamaçlarından Dolmabahçe Sarayı, ön planda bitmiş hali ile Saray Tiyatrosu görülmektedir. Anonim, 1863-64, albümün kâğıt, 665 x 254 mm.

11

12

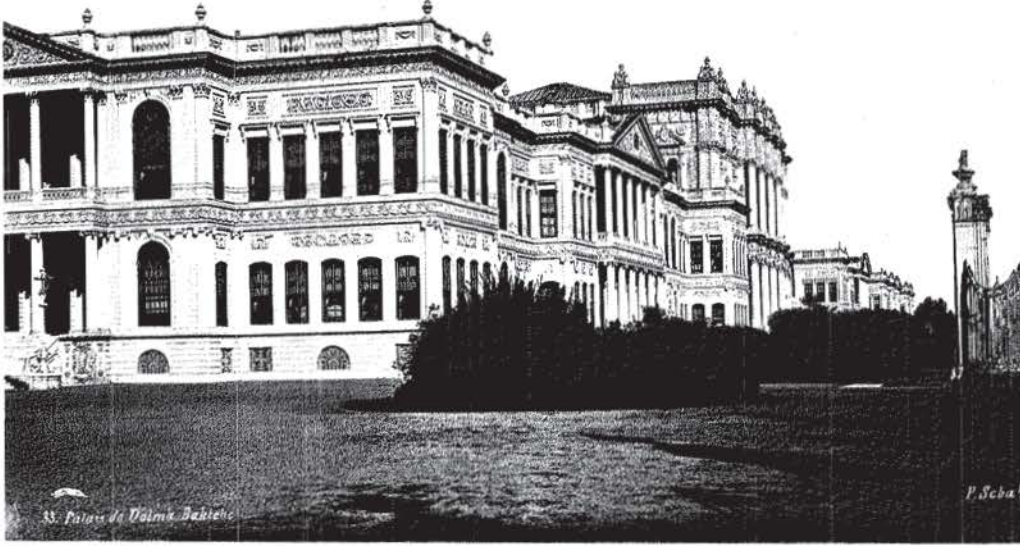
11 Bayıldım Kasrı altındaki yamaçtan Dolmabahçe Meydanı, Valide Camii ve Saray Tiyatrosu görülüyor. Valide Camii'nin önündeki tek katlı yapı Dolmabahçe Karakolu'dur. Solda tepenin üzerinde tek minareli, eski Cihangir Camii seçiliyor. Topkapı Sahilsarayı yanmıştır.

Anonim, 1865-70, albümin kâğıt, 270 x 215 mm.

12 Üsküdar, Şemsipaşa'dan Dolmabahçe Sarayı. Ön planda Şerefabad Kasrı'nın eski havuzu görülüyor. Sebah & Joaillier, 1880-85, albümin kâğıt, 266 x 209 mm.

tılmıştır; çakıl taşı kaplı geniş alanların ortasına yapılan bu düzenlemeler, özellikle sarayın deniz cephesi boyunca uzanmakta olup sarayın tüm cepheleri net bir şekilde görülmektedir. (Bkz. Foto: 12-13)

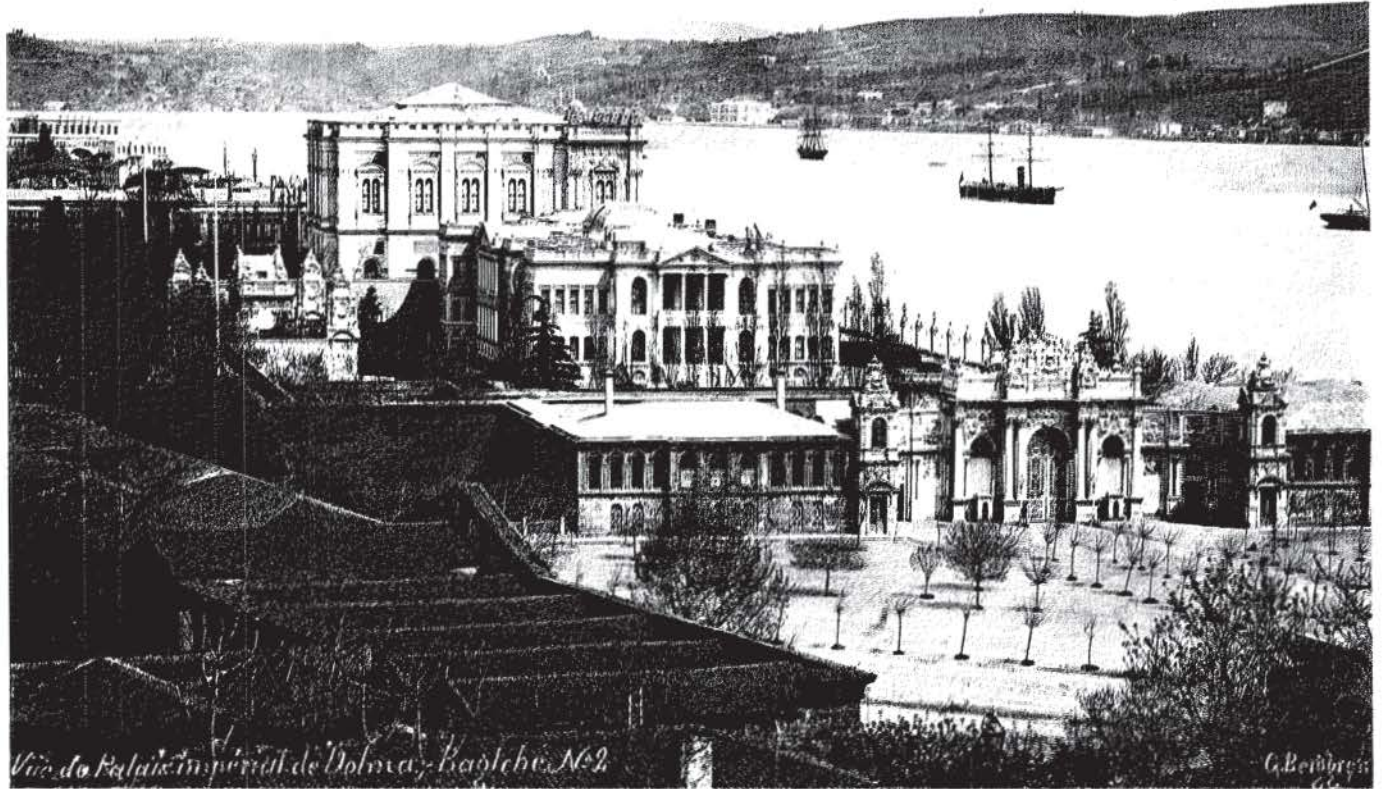
Aniden bir değişiklik olur ve ön bahçedeki tüm düzenleme ortadan kaldırılır. Çiçek tarhları, bitkiler, bahçe parmaklıkları sökülür, tüm alan sanki bir tarla gibi yol ve bahçe sınırlarına dikilen ağaç fidanları ile karşımıza çıkar. Muhtemelen Sultan II. Abdülhamid'in salta-

13

13 Selamlık Bahçesi'nden Selamlık Bölümü ve Muayede Salonu'nun görünüşü. Pascal Sebah, 1876-77, albümin kâğıt, 342 x 261 mm.

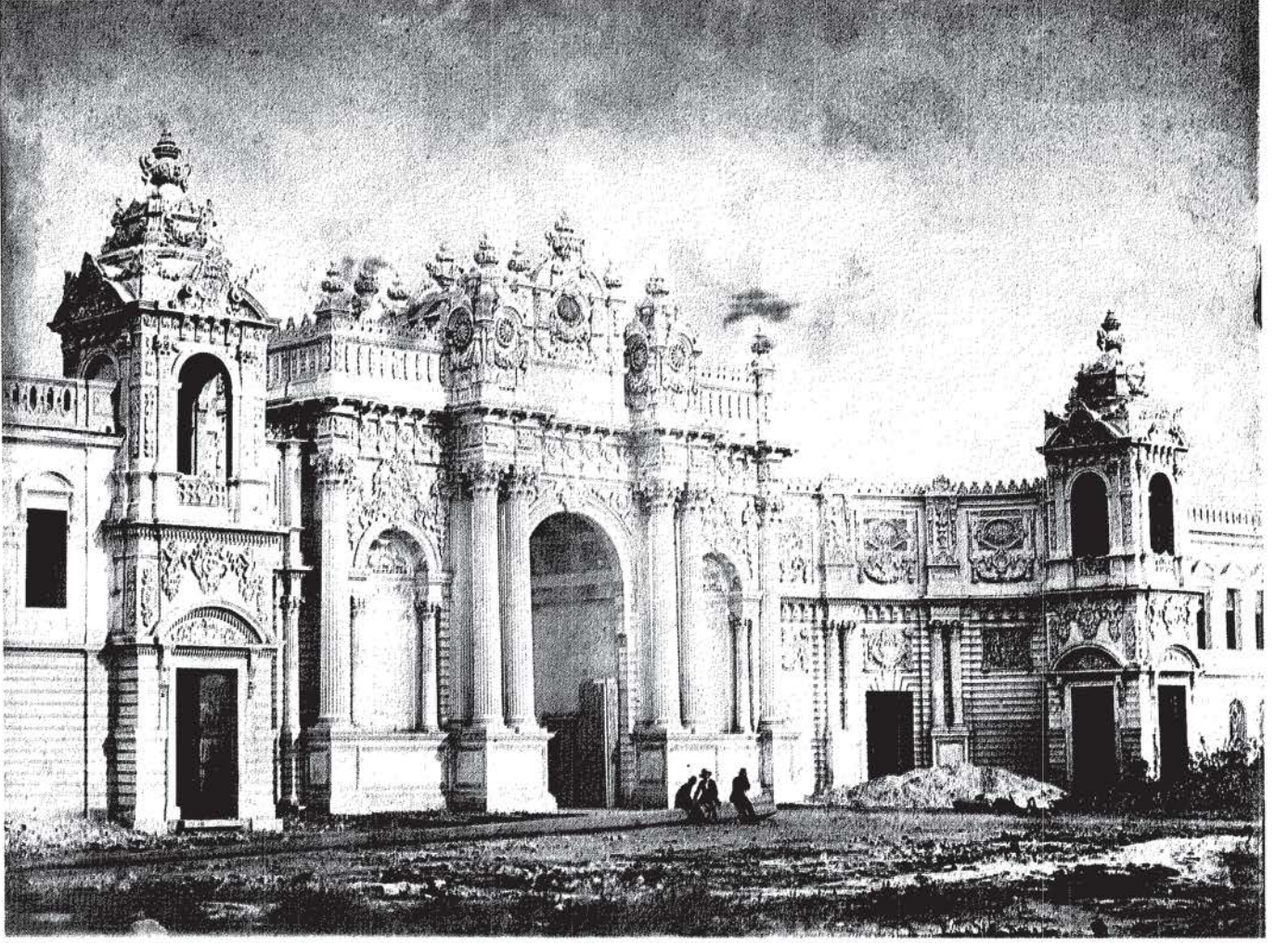
14 Gümüşsuyu yamaçlarından Dolmabahçe Sarayı. Guillaume Breggren, 1880, albümin kâğıt, 273 x 210 mm.

14

Vue du Palais impérial de Dolma-Bahçe N°2

G. Breggren

15 Dolmabahçe Sarayı Hazine Kapısı,
yere yatırılan bayrak direği üzerinde
oturan üç kişiden, şapkalı olan
muhtemelen James Robertson'dur.
James Robertson, 1853, asitli kâğıt,
362 x 273 mm.

natının ilk yıllarında yapılan bu çalışma sonrası, Hazine Kapısı'na giden yol bile nerede ise bir çamur deryası gibidir. Kısa süre öncenin o bakımlı bahçesi yok olmuş, bir özensizlik, bir terk edilmişlik egemen olmuştur. (Bkz. Foto: 6) Caddedeki arnavut kaldırımı yol dokusunun seçildiği bir diğer fotoğrafta ise, diplerinde büyümüş otlar ile biraz serpilmiş bu ağaçlar görülmektedir. (Bkz. Foto: 7 ve 14) Her üç fotoğrafa da dikkatlice baktığımızda gerek Hazine-i Hassa, gerekse Mefruşat Dairesi'nin saçak bitişlerindeki kurşun kaplamada bozulmalar olduğunu görürüz. Her iki fotoğrafta da Selamlık Bahçesi'nde saray yapısına yakışmayan uzun kavak ağaçlarının bulunduğu görülmektedir. Anlaşılan saray uzun bir zamandır bakımsız kalmıştır ve genelde bir terk edilmişlik havası mevcuttur.

Bu fotoğraflarda ilğimizi çeken bir başka görüntü ise sarayın cadde cephesine dikilen uzun direklerdir. Robertson'un fotoğrafında bu direklerden birinin üzerinde üç adamın oturduğunu görüyoruz. (Bkz. Foto: 15) Muhtemelen bayrak direği olarak kullanılan bu direkler, bilinmeyen bir tarihte sökülür. (Bkz. Foto: 1-6 ve 14)

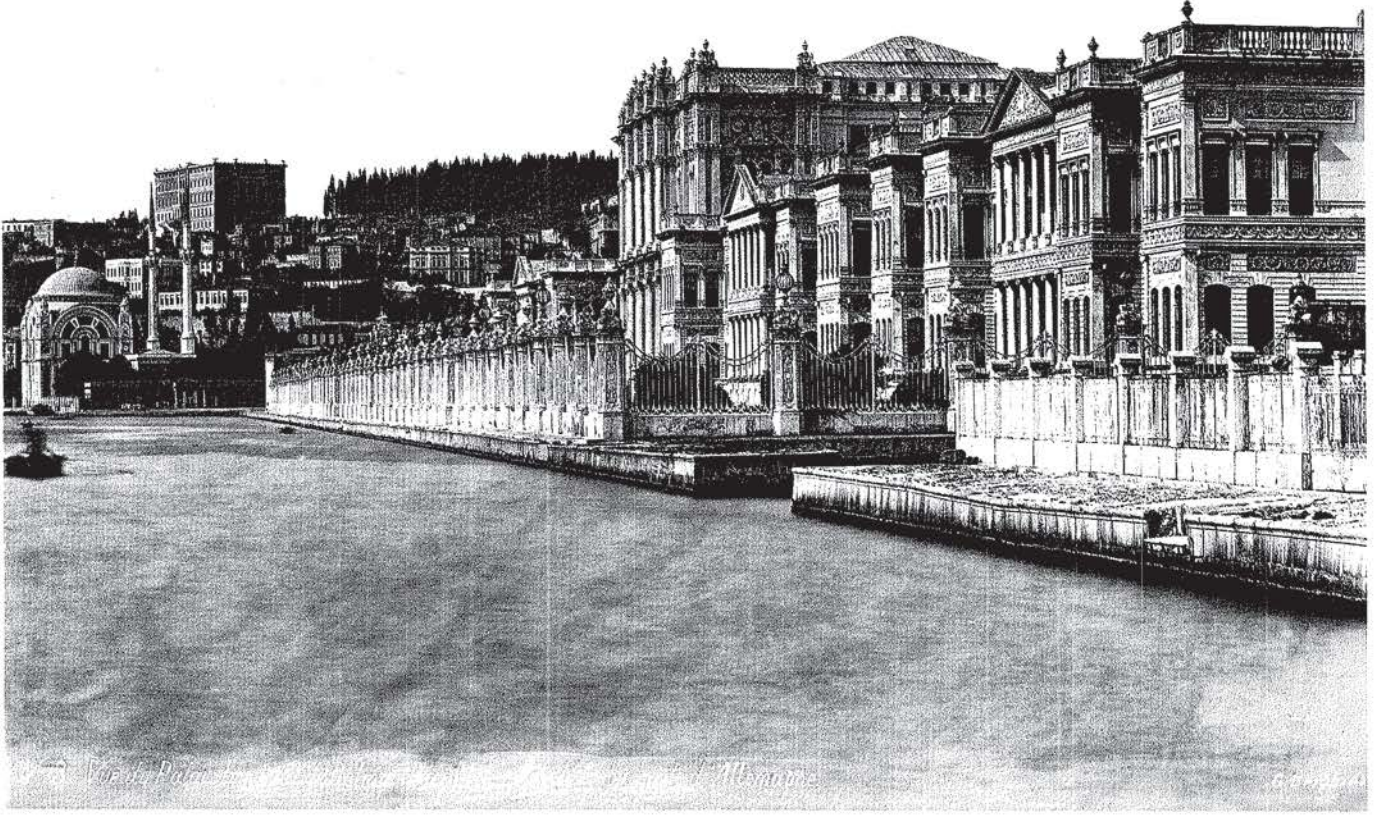
Saray'ın inşası sırasında Selamlık Bahçesi'ne yapılan limonluk binalarını da bu fotoğraf vasıtası ile öğreniyoruz. (Bkz. Foto: 1-3 ve 5) Saltanat Kapısı'nın bahçeye bakan her iki yanında girinti şeklindeki boşluğa yapılan limonluk binaları, dış duvarın yüksekliğindedir. Beşik çatılı bu yapılar, kompozit başlıklı, sık aralıklı sütunlara oturan, arşitravlı bir kiriş ile bitirilmiştir. Çatıları geniş ahşap kirişlerin üstüne konulan demir bir karkas ile kaplanmaya başlanmıştır. Muhtemelen bu demir karkas cam ile örtülecektir. Yapımı hemen hemen tamamlanan bu limonluk binalarını 1876 sonrası çekilen fotoğraflarda göremeyiz. Limonluk binaları yıkılmış ve bu alan bahçeye katılmıştır. (Bkz. Foto: 6 ve 14)

Seyrinize sunduğumuz bu fotoğrafların içindeki en ilginç kare hiç şüphesiz 98 numaralı karedir. Muayede Salonu önündeki bahçeden çekilen bu fotoğrafta, ön planda Selamlık

Bölümü'nün bir kısmı ile Muayede Salonu ve Harem Bölümü görülmektedir. Şaşırtıcı olan bu bölümde küçük bir liman inşa edilmiş olmasıdır. (Bkz. Foto: 16) 5 Kasım 1853 tarihli *Illustrirte Zeitung*'da²⁷ yayımlanan bir gravürde karşımıza çıkan bu görüntünün gerçek olmadığı, gravürü çizen kişinin hayal gücüne dayandığı ileri sürülmüşse de bu fotoğraf küçük limanın gerçekten var olduğunu göstermektedir. Muayede Salonu'nun giriş merdivenlerinin inşa edildiğini gördüğümüz karede, küçük liman tamamlanmış olup, deniz seviyesinden yedi basamakla bahçeye çıkıldığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen padişahın saraya denizden erişmesi için yapılan bu küçük barınağın boyutunu ve niçin inşa edilip, niçin iptal

16 Selamlık Bahçesi'nden Selamlık Bölümü ve Muayede Salonu'nun görünüşü. James Robertson, 1853-54, asitli kâğıt, 257 x 308 mm.

17 Musâhibân Dairesi açıklarından Dolmabahçe Sarayı, geride Alman Sefarethanesi ve Ayazpaşa mezarlığı seçilmektedir. Guillaume Breggren, 1885, albümin kâğıt, 278 x 220 mm.

edildiğini bilemiyoruz. Benzeri küçük bir kayıkthane de daha ileride, Veliht Dairesi ile Musâhibân Dairesi arasında kalmaktadır. (Bkz. Foto: 17) 1980 sonrası bu küçük liman yapılan kazılar ile açığa çıkarılmış ve onarım sonrası kullanılır hale getirilmiştir.

Bugüne kadar, Dolmabahçe ve diğer Milli Saraylar ile ilgili olarak yapılan araştırmalar ve yayınlar maalesef yetersizdir. Bu yapıları hala yeteri kadar benimsemiş değiliz. Aradan geçen bunca zamana karşı içimizde bir burukluk, bir uzak durma hissi var. Belki de bu sarayların doğasından gelme bir çekingenlik onlara gereken ilgiyi göstermemize mani oluyor. Üstelik son zamanlarda yapılan bazı düzenlemeler ile bu yapılara yaklaşmak da giderek zorlaşıyor. Zaten yüksek duvarlarla çevrili bu yapıların çevresine bir de yüksek parmaklıklar yaparak tümenden millete kapatılması yanlış olmuştur. Bu arada Dolmabahçe Sarayı ön bahçesindeki yolun her iki yanına yapılan yüksek çiçek düzenlemeleri, bu ve diğer bahçelerin giderek bir koruya dönüşen ağaç düzeni yapıları büyük oranda örtmekte ve görünmelerine mani olmaktadır. Tüm dünyada bu tür yapıların çevresi ağaçlardan arındırılmıştır, çünkü önemli olan ağaçlar değil, yapılarıdır. Sanki bu yapılarımızdan utanıyor, onları saklanması gereken birer obje gibi görüyor ve ağaçlarla meraklı bakışlardan gizliyor gibiyiz. Gerçekten dirayetli bir yöneticinin bu ve benzeri yapılarımızı yeşil sevdalısı ellerden kurtarıp, görünür hale getirmesini dilerim. Tüm baskılara ve aykırı görüşlere direnecek bir yönetici, gerek Dolmabahçe Sarayı'nın, gerekse diğer saraylarımızı ağaçların gölgesinden kurtarıp, yüz elli yıl öncesinin emsalsiz görüntüsüne ulaştırabilir. Ne yazık ki XXI. yüzyılın başında, XIX. yüzyılın yöneticilerinin ön görüşüne sahip olamıyoruz.

DİPNOTLAR

- 1 Jason Goodwin, *Ufukların Efendisi Osmanlılar*, (Çev.: Armağan Anlar), İstanbul: 1998.
- 2 *age*, x.
- 3 Y. Mimar Hürşit Altuncu.
- 4 Sedad Hakkı Eldem, *Türk Evi Plan Tipleri*, İstanbul: 1968, s. 201; Sedad Hakkı Eldem, *Türk Evi*, İstanbul: 1984-87, c. 3, s. 146-47 ve 152-53.
- 5 Petrus Gyllius, *İstanbul Boğazı*, (Çev.: Erendiz Özbayoğlu), İstanbul: 2000, s. 89.
- 6 Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, Haz.: Nuri Akbayar, İstanbul: 1996, c. 4, s. 1230.
- 7 Evliya Çelebi Derviş Muhammed Zallî, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, (Haz.: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), İstanbul: 2003, c. I-2, s. 409.
- 8 Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi*, (Haz.: Hırant D. Andreasyan-Kevork Pamukciyan), İstanbul: 1988, s. 39.
- 9 Ayvansarayî Hüseyin Efendi, Ali Sâti' Efendi, Süleyman Besim Efendi, *Hadikatü'l - Cevâmi / İstanbul Câmileri ve Diğer Dinî-Sivil Mi'mârî Tapular*, (Haz.: Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul: 2001, s. 489.
- 10 Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri", *Vakıflar Dergisi*, IV, (1958), s. 149-82, 170.
- 11 Sedad Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar II*, İstanbul: 1974, s. 231, vd; M. Baha Tanman, "Bayıldım Köşkü", *Dünden Bugüne Beşiktaş*, İstanbul: 1998, s. 61-64.
- 12 Miss Pardoe, *The Beauties of the Bosphorus*, London: 1839, s. 95.
- 13 Haluk Şehsuvaroğlu, *Boğaziçi'ne Dair*, İstanbul: 1986, s. 58; Ahmed Lûtfî Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi I-8*, (Haz.: Nuri Akbayar), İstanbul: 1999, c. 4-5, s. 817 ve 867.
- 14 Erdoğan, agm, s. 167.
- 15 agm, s. 167.
- 16 agm, s. 168.
- 17 Silâhdar Fındıklılı Mehmet Ağa, *Nusretname*, (Haz.: İsmet Parmaksızoğlu), İstanbul: 1969, c. II, s. 389.
- 18 Ahmed Lûtfî, *age*, c. 2-3, s. 342 ve c. 4-5, s. 819; Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, İstanbul: 2001, s. 120-32-35 ve 151.
- 19 *age*, s. 147-48 ve 158.
- 20 Ahmed Lûtfî, *age*, c. 4-5, s. 879.
- 21 *age*, s. 6-7-8, 1057.
- 22 Çelik Gülersoy, *Dolmabahçe*, İstanbul: 1984, s. 47; Deniz Esemeli, *Osmanlı Sarayı ve Dolmabahçe*, İstanbul: 2002, s. 34.
- 23 *Dolmabahçe Sarayı*, (Ed.Ömer Taşdelen-Aydan Gürün), İstanbul: 2005, s. 13.
- 24 Ahmed Lûtfî Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, (Haz.: Münir Aktepe), İstanbul: 1984, c. IX, s. 115 ve 134.
- 25 Taşdelen-Gürün, *age*, s. 15.
- 26 Sedad Hakkı Eldem - Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı*, İstanbul: 1982, s. 13; Doğan Kuban, "Topkapı Sarayı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: 1994, c. VII, s. 282; Mustafa Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, İstanbul: 2002, s. 429. Sarayburnu'nda görülmekte olan Topkapı Sahil Sarayı 25 Safer 1280/11 Ağustos 1863 günü yanar.
- 27 Pars Tuğlacı, *İstanbul Ermeni Kiliseleri*, İstanbul: 1991, s. 66; Çelik Gülersoy, *Dolmabahçe*, İstanbul: 1984, s. 67.